

בחברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה

א

הכינוס הארצי החמישי לידיעת הארץ

"ירושלים בעבר ובהווה"

(ירושלים, חנוכה תש"ט)

לאחר שמסיבות הזמן מנעו את החברה מלכנס את הכינוס החמישי לידיעת הארץ בתאריך המסורתי, חול המועד סוכות, החליט הוועד המנהל לכנסו בימי החנוכה בירושלים ולהעמידו בסימן "ירושלים בעבר ובהווה". שלוש מטרות היו לנגד עיני הוועד: א) לקיים גם השנה את הכינוס למרות המלחמה ולהוכיח, כי מדע ארץ-ישראל חי ופועל גם בתנאים אלה; ב) להפגין את קשרינו ההיסטוריים עם ירושלים, בירת ישראל בעבר; ג) להביא מספר רב, ככל האפשר, של חברים ומתעניינים לירושלים, כדי לעודד את חייה התרבותיים של העיר. ואכן היה זה המפעל התרבותי הראשון בעל היקף לאחר המצור בירושלים.

הכינוס, שבו השתתפו 300 איש ויותר מכל רחבי הארץ, נפתח ביום ג', כ"ו בכסלו תש"ט, ב' דחנוכה (28. 12. 48), בשעה שמונה בערב, באולם ההסתדרות בירושלים במעמד חגיגי של משתתפים, שרי ממשלה, באי כוח המוסדות ונכבדים מכל הארץ. פרופ' ל. א. מאיר, נשיא החברה, פתח את הכינוס החמישי למנין, והראשון במדינת ישראל, במלים אלה: זאת הפעם הראשונה במשך אלפיים שנה, שאנו חוגגים את חג החנוכה לא כזכר לגבורת האבות בלבד, אלא מתוך רגש של הכרת טובה לגבורתם ולהקרבתם של בנים, המקימים לנו את ביתנו החדש. הקרבה פירושה קרבנות. ולזכר כל אלה אשר נלקחו ממנו במלחמת השחרור הזאת אבקשכם לקום. בהמשך דבריו הודה הפותח לכל האורחים שנענו להזמנת החברה ובאו אל הכינוס, ובמיוחד לשר-התחבורה מר דוד רמז, למושל הצבאי ד"ר דוב יוסף, לנציגי הסוכנות, העירייה, מועצת פועלי ירושלים ולכל המשתתפים מקרוב ומרחוק. הפותח עמד על פעולותיה של החברה וזכותה לייצג את כל אלה שיש להם עניין בחקירת הארץ, בעלי מקצוע וחובכים כאחד. יש לציין שלוש נקודות-יסוד לפעולה הראויה לשמה בשדה זה: 1) מחלקת העתיקות, המצטיינת במבחר עובדיה וכוחותיה, צריכה להתרחב ולהתבסס כדי שתוכל להיות יעילה ופוריה עוד יותר; 2) תפקידה של הארכיאולוגיה הוא לא רק לחשוף

את האוצרות התרבותיים הטמונים באדמה אלא גם להכיר את שרידי העבר שעודם על פני הקרקע. יש לרשום את האיננונטאר היקר הזה לפי דרישות המדע של ימינו (סקר ארכיאולוגי); 3) יש להכין ספר יסודי, פרי עבודת חבר חוקרים, שיגלה את פרשת התרבות החומרית בכל הדורות כבסיס להכרה חדשה של התפתחות התרבות הרוחנית.

את ברכת הממשלה הביא שר-התחבורה מר דוד רמז, שאמר בין היתר: אנו מנסים השנה בקוצר לשון להביע משהו מרגשי לבנו על הגאולה ועל התמורה, שזכינו להתכנס במדינת ישראל. על התמורה שחלה בתולדות העם הזה בימינו ולעינינו ובגורלנו אנו. בקוצר לשון — כי מי יוכל וידלה את כל עומק התמורה והגאולה הזאת. הננו מתכנסים במדינה מוגנת, אשר צבאה עודנו פֹּחַם על גבולותיה סביב. ובעיני רוחנו נצמיד את נפשנו לדמותם ולזכרם הרענן של אלה, אשר הקנו לנו במסירת נפשם ובחייהם את מהפכת הגאולה הזאת. תמורה זו עתידה, בלי ספק, להביא שינוי גם בחקר קדמוניותינו. יש סימנים טובים לערות הגוברת והולכת בקרב הנוער ובקרב הציבור כולו לעובדה, כי אנו דורכים כאן בעקבות אבותינו, שהם אבות העולם. כשאנו רואים את עזבונם, את ספר הספרים, אשר כל העולם ינק ממנו, הרי כולנו מרגישים כי זוהי חלקה אשר בה טמונה תפארת נוספת לעצמאותנו, ויש רק לחשוף אותה, כדי שתעמוד לעין העולם כולה. שלוש הן הדרכים העיקריות אשר בהן יש ללכת, ואני מקווה, כי גם המדינה, גם הממשלה וגם הציבור ילכו בהן: משמר, מסקר ומחקר. 1. קודם כל משמר: משמר דברים, חפצים, דברי-ערך היסטוריים שהם כיום ברשותנו, ברשות צבאנו, ברשות המדינה וברשותו של כל אדם ואדם. וכאן דבר מיוחד אתי לחיילינו החופרים והמתחפרים: תהיו אתם, חיילי ישראל, שומרי חנינם לכל ערך יקר בדרך הגבורה אשר אתם הולכים בה. שמרו על כל הנמצא, על כל הנחשף. אין כל ערך לנחשף כשהוא ברשות היחיד, כי אין ערך לדבר הבודד כשהוא תלוש ממקום חיבורו. רק אם ייקבצו יחד בידי הכלל יקבלו את ערכם. אבל דרך המשמר היא חובה על הציבור וחובה על המדינה, חובה על כל עירייה, מועצה מקומית וכל רשות מקומית. 2. הדרך השנייה היא דרך המסקר. נעשו עבודות-מסקר ראשונות ע"י לא-יהודים וגם ע"י חוקרים שלנו, שעשו את הדבר בלי עזרה של מדינה, ומשום כך לא היתה מלאכתם שלמה. יש צורך לגשת אל הענין הזה גישה ממלכתית. מה שקרא פרופ' מאיר אינוונטאר; יש לרשום את הגלוי רישום שטחי, עליון.

כדי לחזור למעמקיו בהמשך הזמן ובמידת ריכוז האמצעים. 3. והדרך השלישית היא דרך המחקר העמוק, להוציא את הגנוזות לאור העולם, לאור המדע, ללמוד אותם ולבנות מהם את בניין העבר החי לעינינו. עלינו להניח כי ימצאו גם יחידים בעלי נפש וגם חוגים אשר עניין להם בעתיקות, ובעתיקות ארצנו במיוחד, שירכזו כספים ואמצעים בקנה-מידה גדול, כדי לעשות במסגרת מדינת ישראל את העבודה החשובה הזאת, ולא להשאיר אותה לדורות הבאים. לכל עם היושב במולדתו יש שלושה ממדים גלויים של המולדת — יבשה, ים, שמים. אבל יש גם ממד נכבד מאוד, נסתר — המולדת העתיקה, שהולך ונהפך אולי ליסוד הרביעי בתפיסת המדינה שלנו: ארץ, ים, שמים ומעמקים. הכינוס הזה, ככל קודמיו, תפקידו בשלושה דברים: א) להגביר את העירנות הציבורית, ב) להסב את תשומת לב המדינה לתפארתה, למען תשקוד על טיפוחה, ג) לעורר אהבה והדבקר ביהודים שבארץ ובגולה, ובעיקר בגולה, לתת יד ממשית למפעל חקר קדמוניותינו בדרך שיטתית ובקנה המידה רחב. אלה ספוני טמוני חול הם בשבילנו ספוני טמוני חג: אני מאמין ומקווה, כי הכינוס ימלא את תפקידו וישמיע לנו נעימתו, נעימה מיוחדת ערבה מאוד בנעימות מדינת ישראל.

מר אבא אבן, נציג ישראל באומות המאוחדות, מסר סקירה מרוכזת על המאבק המדיני הכביר שנמשך חדשים רצופים במערכות או"מ. בסיום דבריו הקדיש כמה מלים לבעיית ירושלים, העומדת זה שנה וחצי במרכז דאגותיו של ארגון האומות המאוחדות. אשתקד הופיע הרעיון של ירושלים עברית כמושג רחוק מכל מציאות. אשתקד היו הקשרים בין עם ישראל וירושלים ביחוד קשרי מסורת ובניין, ועכשיו נוספו על אותם הקשרים גם קשרי נפש ודם. אלה שהבטיחו את חיי ירושלים, אלה שהדפו את האויב משעריה, האומנם ייתכן שלא להם יהיה השלטון בעיר הזאת?

ד"ר דוב יוסף, המושל הצבאי של ירושלים, השמיע דברי ברכה לחברה שהחליטה לכנס כינוס זה בירושלים דווקא. אמנם מושב ממשלתנו נמצא עדיין, לצערנו, באחד מפרברי תל-אביב, ומשום מה החליט מישהו לקרוא אותו פרבר בשם קריה, אבל, אתם, שהנכם מומחים בדברי ימי עמנו, יודעים יפה, שיש רק עיר אחת שלה הזכות לשם קריה נאמנה, והיא ירושלים. במשך כל הדורות היתה ירושלים המרכז הרוחני של עמנו. תפקיד לא קטן באחדות עמנו במשך מאות בשנים מילא אותו רגש האהבה

לירושלים, אותם החלומות שחלם עמנו על ירושלים במשך הדורות. זהו רגש יקר המציאות ואל נמהר לוותר עליו. אמנם אתם עוסקים במחקר דברי ימי עמנו בעבר, אבל נראה לי שבכינוסכם הפעם ידובר גם על דברי ימינו אנו. כי לא בכל דור ודור ניתן לבני הדור ליצור אותה היסטוריה שהם חוקרים. לבני דורנו ניתנה אפשרות זו. ואחת מן הפרשיות היפות ביותר נוצרה כאן בירושלים. בטוחני, כי דפי הגבורה, המעשים הנועזים, כל הסגולות והתכונות שהעלה דורנו זה, לא יפלו מכמה דפים מזהירים בדברי ימינו מלפני אלפיים שנה ויותר.

ד"ר א. נבנצל הביא את ברכת המחלקה לפיתוח ירושלים של הסוכנות היהודית. המחלקה לפיתוח ירושלים של הסוכנות היהודית רואה בכינוס זה מאורע גדול וחשוב בשביל ירושלים. לא רק שהוא כינוס ראשון בירושלים מאז המאורעות הקשים שעברו עליה, לא רק שהוא מהווה עידוד לתושבי העיר, הרואים בו התחלה לפעולות תרבותיות נרחבות, לא רק שיש בסידור כינוסים בירושלים משום עזרה ממשית לכלכלת העיר, אלא חשוב מכל אלה הוא הדבר שנקבעה ירושלים גם כתוכן הכינוס הזה. ומובטח מראש, כי כל אשר נשמע על נושא חביב זה יעורר התעניינות מוגברת וחיבה מחודשת לבירה. תפקידי המחלקה שלנו הם אמנם כלכליים בעיקרם, אך לא נמלא את תפקידנו כראוי אם נבנה אותו רק על ההווה ונתעלם מן העבר הגדול. החיים הרוחניים בירושלים הם הם היסוד לחיים הכלכליים. ירושלים שפעה חיים בעבר בהיותה מרכז רוחני, ארמון מלכים, בית-מקדש ומכון השכינה. האוצר הטבעי של ירושלים, סחורת היצוא שלה היו: כי מציון תצא-תורה. אך לא חסרות עדויות לכך, שעל אף הקשיים היתה תמיד גם יצירה כלכלית בירושלים, ואותה יש לפתח בעתיד. עיר זו תכבד תמיד את הכוהן ואת החוזה, את תלמיד-החכם ואת המלומד. אולם לא תוותר על הרכב בריא של אוכלוסייתה, ציבור צעיר ותוסס של פועלים סביב גרעין אנשי רוח, וחגורת יישובים חקלאיים כגון ירק סביב היישוב העירוני. ירושלים תהיה לא מקדש סתם, אלא עיר הקודש—עיר בכל מובנה המודרני, וקודש בכל מובנה של מסורת ישראל. בשם עיריית ירושלים בירך את הכינוס מר א. אלמליח, שציין בין השאר, כי חקר הארץ היה נתון בידי חברות זרות שנים רבות, עד שקם הגואל—החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה—והחזיר עטרה לישנה. קסם בר תלמידי-חכמים וחוקרים יהודים, נוצרה ספרות בחקר הארץ הראויה

לשמה. תפארתה של החברה היא בזה שהיא יונקת מן המקורות, חושפת תעלומות העבר, דולה פנינים יקרות שאין בידי גויים לחשפם.

פרופ' א. ל. סוקניק הביא את ברכת האוניברסיטה העברית ובית-גנכות לעתיקות היהודים. המברך עמד על חלקה של הארכיאולוגיה בתקומת המדינה. עוד לפני עשר שנים היו משתמשים בסיסמה: כל גילוי חדש של עתיקות בארץ מוסיף תוקף בעולם לתביעותינו וזכויותינו על ארץ-ישראל. היום אין צורך בהוכחה זו. נזכר אני אותה התלהבות גדולה שתקפה את חברי הקיבוץ בית אלפא והעמק כולו לפני 20 שנה, עת נתגלה שם בית-כנסת יהודי. פתאום שבו וראו האנשים דברים שלא היו עד אז ממשיים כל כך. היתה פתאום ההרגשה, כי אותה כברת-ארץ, שבגללה סבלו כל כך הרבה, אינה סתם חלקת אדמה, אלא כברת ארץ שאבותיהם ואבות אבותיהם גרו בה לפני 1500—2000 שנה. כל עבודתם הוארה באור אחר לגמרי. נתגלתה להם ההיסטוריה, והם ראוה בעיניהם ממש. אותו דבר קרה כשהחברה לחקירת איי ועתיקותיה חפרה ומצאה את העתיקות בבית-שערים. זייד היה כה קשור למקום, לפי שראה לפניו תמונת היישוב היהודי הקדום. תופעה זו חזרה בכל יישוב ויישוב. תגליות שרידי עברנו נתנו להם את האפשרות להתגבר על כל הקשיים והמכשולים בדרכם. ואם קם לנו דוך — ולא רק אלה שנולדו בארץ. אלא כל אלה שנשאו על שכמם את עול בניין הארץ — והם חוללו לעינינו את הפלא של עמידת מעטים נגד רבים, הרי חלק גדול בזה, לפי הכרתי והכרת חברי לארכיאולוגיה, לחשיפת שרידי העבר. ועוד דבר עלינו לדעת: יש לנו פוטנציאל כזה שאין כמעט לשום אומה בשום מקום. היוונים המודרניים אין להם כמעט שום קשר נפשי אל עתיקות יוון. המצרים המודרניים אין להם כל קשר אל עתיקות מצרים מתקופת הפרעונים. והוא הדין בעיראק. בסוריה ובארצות אחרות. פה במזרח יש רק עם אחד, העם היהודי, שיש לו קשר אל העבר ואל העתיקות המתגלות והולכות. המציאות הארכיאולוגיות נוטעות בלב הפרט והכלל בארץ את ההרגשה, שכל שעל מהארץ הזאת לנו הוא ועלינו להגן ולהילחם עליו. מדע זה הוא הנשק הרוחני שלנו ומשענת חשובה למדינה בדרכה לעתיד.

פרופ' נ. ה. טור-סיני הביא את ברכת ועד הלשון העברית. הוא אמר: טבעי הוא שאנו, ועד הלשון העברית, אנשי "לשוננו", מברכים אתכם לחברים. ברית כרותה בינינו וקשר הדוק בל יינתק. ולא רק משום שגם אתם בעבודתכם זו או זו עוסקים הנכם בחקר הלשון. הקשר בינינו טבעי

הוא וקדום. טבעי הוא — שהרי גם מייסדי ועד הלשון, א. בן-יהודה וא. מ. לונץ ז"ל, היו אנשים שעסקו ביישוב החדש בארץ בידיעת א"י. בלי תחיית הלשון לא היתה קיימת גם תחיית הארץ ולא היתה לנו מדינת ישראל. בלי תחיית הלשון היה עם ישראל אילם. רק לשוננו העתיקה והחדשה כאחד היא שפתחה את פינו לדבר אל העמים ולטעון את זכותנו. אבל גם בעבודת החברה לחקירת א"י ועתיקותיה גדולים חקרי הלשון. אנו חוקרי הלשון, ניזונים מעבודתכם. הכתובות שמתגלות הן שמביאות לפנינו חומר לשוני חדש. אפשר לומר, שכל צרור אדמה וכל אבן בקיר תזעק ותדבר אלינו בלשון העברית. אמנם העבודה הבלשנית בארכיאולוגיה לפענוח כתובות והחייאת מלים אלה תחיה חדשה, מהווה רק חלק קטן, ענף אחד של עבודת החברה לחקירת א"י, ובתוך החלק הזה בחרתם לכם לנושא הכינוס הזה בחלק אחד מרכזי וחשוב ביותר — ירושלים, בירת ישראל מימי דוד המלך. והנה עבודה זו אינה עבודת חקירה בלבד. אפשר לומר, שאתם כותבים כאן את ספר המדע, לא רק במובן זה של ידיעת הארץ, אלא גם באותו מובן, שנתכוון לו הרמב"ם בספר המדע שלו. מדע במשמעות אהבה. אתם נוטעים את אהבת ישראל לארצו ועל-ידי זה אתם משרישים את הבנים באדמה הזאת, שבה כוחם ובה עתידם וגדולתם. שממנה הם יונקים את הכוח למעשיהם הנהדרים הנעשים לעינינו. בתוך ספר המדע הזה הפרק החשוב ביותר, הפרק המרכזי, הוא של ירושלים, זו הגנוזה בערמות העבר שלפנינו. כשם שכל עבודתנו היא עבודת התחייה, שואלים גם אנו את השאלה העתיקה: היחיו את האבנים האלה מערמות העפר? זהו תפקידכם, זהו תפקיד החברה, להחיות את האבנים האלה, זהו תפקיד עמנו כולו, להחיות את אבני ירושלים לחונן ולכונן את עפר ציון, את עפר האדמה שאנו עומדים עליה. לכם, לבנינו ולממשלתנו אני קורא את הברכה הזאת, שתצליחו במפעלכם ותזכו להחיות את ירושלים ולהביאה לחיי דרור וחופש ונזכה להתראות בשנה הבאה בירושלים בירת ישראל הבנויה והחפשית.

בשם מועצת פועלי ירושלים השמיע דברי ברכה מר ר. שרייבמן: זכות לנו לאכסן אתכם כאן, ראשית משום שאנו, פועלי ירושלים וא"י, חושבים את עצמנו כשותפים נאמנים לכם. קודחים, מיבשי ביצות, סוללי דרכים הלכנו באלפינו לראות את שרידי העבר בארץ. האבן המראה את תחום השבת בדרך לשפרעם, שראיתיה לפני עשרים וחמש שנה, העתיקות

שהתגלו בשיח' אבריק, כל אלה המחישו לנו את הקשר אל העבר המפואר. הפועלים שסללו את כביש נצרת — טבריה חרדו לכל שריד, לכל חרס שמצאו. בלי היותם חוקרים ידעו, כי כֹּף חרס באדמה הזאת מדבר אלינו מדורות עברו. הסתדרותנו היא אולי הסתדרות העובדים היחידה בעולם, שהקדישה אמצעים לא רק לבנין ההווה כי אם לחקירת העבר. לא אגזים אם אומר, כי חשיפת עתיקות בית-ירח על יד כינרת יש לוקוף לזכותה של הסתדרות העובדים ולרבי ומורי הח' רמו. אנו רוצים שמעשינו האפורים הרוויים זיעה ודם, מעשינו בבניין ירושלים של מטה, יהיו שלובים בעבודת המדע, המחקר והתרבות, המהווים את ירושלים של מעלה.

לאחר שהוקראו מכתבי-ברכה ומברקים ממוסדות ואישים שונים בארץ, הרצה מר אברהם הרצפלד על התיישבות המשלטים. המרצה עמד על שתי בעיות דחופות העומדות על הפרק: נתגלתה לפנינו הארץ תוך החדשים האחרונים בצורה מחודשת ואחרת מאשר היתה לפני כן, והיא עולה בגדלה ובשיעורה על המידות שהיו ברשותנו ושקיימנו בכוחנו הדל. אנחנו מוכרחים להיות במקומות האלה במהירות המכסימלית, להיות העובדים הנאמנים וממשיכי התרבות במקומות אלה. יתר על כן: עלינו לגלות את האוצרות הגנוזים בתוך האדמה הזאת ולהשיג הישגים נוספים וגדולים מאלה שהיו עד כה, כדי לאפשר את הקליטה לפי ממדי העלייה החדשים. אני יודע היטב, שעבודתכם אתם שלובה בכל אשר אנו עושים בארץ ואין לוותר על שיתוף-הפעולה בינינו. יהיה המעט אשר אמרתי לכם לברכה ולעידוד בעבודתכם.

המושב השני נתכנס למחרתו, בכ"ז בכסלו תש"ט (29. 12. 49), בשעה 9.30 בבוקר, באולם הגימנסיה העברית ברחביה. מר ש. ייבין הרצה על חיי הרוח בירושלים בתקופת בית ראשון. המרצה עמד על העובדה, שדויד בוודאי מצא בירושלים בית-ספר לסופרים, כפי שהם ידועים לנו בתקופה שלפניו וגם לאחריו, בערי המלוכה הכנענית, ובוודאי ניצל אותו לצורך שירותי המדינה הצעירה, כפי שאפשר ללמוד משמותיהם הזרים של רבים משריו העיקריים. מציאותו והשפעתו של מרכז תרבות כנעני כזה יש בהם משום פתח הסבר לעקבות המסורות הכנעניות וההשפעה הכנענית, שאנו מוצאים במקרא, והם גם היוו את השאור שהתסיס את ההתפתחות התרבותית והספרותית ביהודה ובישראל. לדעת המרצה היתה גם תופעת הנבואה שאולה מן היסודות הכנעניים, אלא שמסורת

החופש הישראלי, מן התקופה שקדמה למלוכה, ומשפט השויון האינדיוויו-
 דואלי שהיה טבוע בחוק הישראלי הקדום, הם שהטביעו על הנבואה את
 חותמה הישראלי המיוחד והעלוה לאותה דרגה מוסרית, שאליה הגיעה
 בתקופת הבית הראשון. היתה כאן השפעה הדדית בין הנבואה השואפת
 להרים את העם לדרגה מוסרית עילאית ובין העם שהקים מקרבנו את
 הנביאים ונתן להם את האפשרות להתרומם לאותה דרגה מוסרית. המרצה
 סקר גם את תהליך התפתחות החוק ביהודה ובישראל והוכיח על פי דוג-
 מאות מהסיפורים שבמקרא על מעשי משפטים, כי שתי השיטות היו מיוסדות
 כנראה על החוקה שהגיעה לידי קודיפיקציה בימי שלטונו של שלמה, עד
 כמה שיש בידינו לדון עתה.

פרופ' מ. שובה הרצה על בעיות הקמת מקדש ירושלים בימי
 אדריאנוס ויוליאנוס.

פרופ' ל. א. מאיר צמצם את נושא הרצאתו אורות וצללים
 בהנהלת ירושלים תחת שלטון המוסלמים לתקופה שבין גירוש
 הצלבנים האחרונים מא"י וכיבוש התורכים. בראשית דבריו סקר בקצרה
 את אופיה מלא הניגודים של החברה הממלוכית, הסביר את עמדתה של
 ירושלים ביחס לשתי בירות הארץ בתקופה ההיא (עזה וצפת), את הכוח
 המושך של העיר כלפי פקידי הממשלה הגבוהים, אשר הוגלו מהמרכזים
 הגדולים של המדינה, ומסר פרטים אופייניים על העדר שלטון עירוני
 והתפתחות שלטון המחוז.

ד"ר ח. ז. הירשברג בהרצאתו על מקומה של ירושלים בעולם
 המוסלמי הוכיח, שההשקפה הנפוצה על קדושתה המיוחדת של ירושלים
 בשביל האסלאם אין לה על מה לסמוך במקורות המוסלמיים הקדומים.
 אדם יכול להיות מוסלם אדוק אף בלי כל זיקה דתית לירושלים— פרט
 לאמונה האסכאטולוגית, שכאן עתיד להיות המשפט ביום-הדין האחרון.
 בשנות הקונגרסים והכינוסים המוסלמיים לפני עשרים שנה בערך אף לא
 הועלתה הסיסמה לשוות לירושלים המוסלמית אופי דתי מיוחד. לירושלים
 לא נודעה כל חשיבות בשביל האסלאם מבחינה מדינית, חברתית, תרבותית
 וכלכלית (ההרצאה פורסמה בשלמותה בירושלים, רבעון לחקר ירושלים
 ותולדותיה, שנה ב', עמ' נ"ה—ס').

לאחר הרצאתו של ד"ר ח. ז. הירשברג יצאו המשתתפים בכינוס
 לביקור בתערוכות המיוחדות, שערך בית הנכות הלאומי "בצלאל" לכבוד

הכינוס: 1) הארכיאולוגיה כמעורר לדימוי צורות, 2) שרידי אמנות יהודית קדושה, 3) מערות ירושלים בתמונות. התערוכות נפתחו ע"י נשיא החברה פרופ' ל. א. מאיר. דברי הסבר ניתנו ע"י מר מ. נרקיס וד"ר פ. שיף. המושב השלישי נפתח בו ביום, בשעה 4 אחה"צ, בהרצאתו של פרופ' ש. ד. גויטיין על הנושא: ידיעות חדשות על בית הכנסת המיוחס לרמב"ן. על יד בית-כנסת "החורבה" נמצא מסגד, שלפי המסורת העממית היה משמש לפנים בית-כנסת של הרמב"ן, ופינקרפלד משער, שהוא ביה"כ של הגאונים הא"י. ברור, שבנין זה הוא בית-הכנסת שנהרס בשנת 1474 ע"י המון פרוץ במצותו של מופתי קנאי, ונבנה שוב, לפי פקודת הסולטאן הממלוכי. אך בנוגע להיסטוריה העתיקה יותר של בית-כנסת זה ושל בתי-הכנסיות בירושלים בכלל, אנו צריכים עכשו לתקן את דעותינו המקובלות לרגל מציאת כתב-יד של ספר ערבי המטפל במאורעות הנ"ל של שנת 1474 והדיונים ההלכיים המוסלימיים הכרוכים בהם. מחבר הספר הוא הקאדי אבן עובייה, שהיה מעורב בענין זה ונענש על כך קשות ע"י הסולטאן ואף הודח ממשרתו. משום כך אפשר לסמוך על הספר הזה רק במקום שמחברו מסיח לפי תומו או מוסר דברים המוכיחים נגדו. לפי כל אלה יוצא, שהיהודים בשובם לירושלים לאחר גירוש הצלבנים לקחו להם בניין מחוץ לחומות והתקינו אותו לצרכי בית-הכנסת, ידיעה המתאשרת ע"י הפיסקה הידועה במכתב המיוחס לרמב"ן. ואולם משסבלו מהתנפלויות הבדויים, קנו יהודי מצרים בסוף המאה הארבע-עשרה בתוך העיר ממשפחת אלשרף, שהיתה מאנשי הצבא של צלאח א-דין, בנין שנהפך לאורוות סוסים. שם המוכר היה אבן אלג'זירי. ואכן צורת הבנין הקיים היום מעידה, שהבנין היה באמת מותאם לאורוה, ואין כל טעם לדרוש סמוכין בין בית-כנסת זה ובתי-הכנסת הדו-סטוויים באירופה המזרחית.

גב' ר. עמירן הרצתה על אספקת המים לירושלים. המעיין היחיד באזור ירושלים הוא עין גיחון (עין סת מרים או עין אַם א-דרג'), השייך לסוג המעיינות שזרמם אינו קבוע. אף על מעיין זה לא פסחה התיישבות האדם וסביבו התגבש גרעין ההתיישבות הראשון כבר בתקופת הברונזה הקדומה, אם לא קודם לכן. בתולדות אספקת המים לירושלים משתקפת כמעט כל התפתחותו של מקצוע הנדסי זה על תופעותיו השונות בארץ ובמזרח הקדמון כולו. במשך תקופות הברונזה שתו תושבי העיר את מי המעיין הזה, שאמנם לא סיפק את צורך המים כולו והיו מסתפקים ממי

גשמים שנאגרו בבורות. בתקופה היבוסית שוכללה הגישה אל המעיין וקוצרה הדרך—הוא הפיר של וורן. בימי מלכי יהודה, בימיו של חזקיה המלך, נחצבה התעלה שהוליכה את מי הגיחון אל בריכה גדולה שמבפנים לחומת העיר. בימי המלך הירודס, שיא גידולה של העיר, צוידה ירושלים באמת-מים בסגנון הטכניקה ההיליניסטית-רומאית ומים הובאו העירה ממעינות רחוקים בסביבות חברון. על זו נוספה אמת-מים שניה מטיפוס אחר, כנראה בעשרות השנים הראשונות שלאחר חורבן הבית, בימי שלטון זר, שאף היא הוזימה מי מעיינות מסביבות חברון. אספקת המים לירושלים מהתקופה הרומאית ועד שלטון המאנדאט לא ראתה שינויים וחידושים גדולים. המים זרמו בתעלות הישנות, לרבות תעלת השילוח, והשלטונות הסתפקו בתיקונים חלקיים של המתקנים הישנים.

ד"ר א. ברגמן הרצה על הנהלת ירושלים בעבר ובהווה. הוא תיאר את מעמדה המיוחד של ירושלים כבירת הארץ ומרכזה הפוליטי והאדמיניסטרטיבי מימי דוד המלך ועד שנת א' למדינת ישראל. המרצה ציין את הבעיות המיוחדות הכרוכות בהנהלתה של העיר, אגב השוואות לתולדותיה של ירושלים בימי קדם.

המושב הרביעי נפתח בשעה 8.30 בערב. ד"ר ע. בן-דור הרצה על הארכיאולוגיה במדינת ישראל. הוא סיפר על ראשית פעולותיה של מחלקת העתיקות במדינת ישראל, ועמד ביחוד על הצורך להקים קשר-גומלין בין המחלקה לבין הציבור. כן סיפר על ארגון חבר שוחרי עתיקות, אשר חבריו ידריכו את הציבור בשמירה על הערכים הארכיאולוגיים המתגלים בישובים השונים.

לאחר ההרצאה התקיימה האסיפה הכללית של חברי החברה (פרטים ר' בעמ' 57).

במושב החמישי והאחרון, ביום ה', כ"ח בכסלו תש"ט, הרצו פרופ' א. ל. סוקניק על המגילות הגנוזות וד"ר ב. מייזלר על עיר ישראלית על גדות הירקון.

פרופ' סוקניק גולל בחלק הראשון של הרצאתו את פרשת מציאתם של המגילות באחת המערות שבמדבר יהודה ורכישתם בשביל בית-הנכות לעתיקות היהודים של האוניברסיטה העברית. ביחוד עמד המרצה על המגילה שכינה אותה בשם מלחמת בני האור ובני החושך, מלחמת בני ישראל בעמי המדבר ובמרשיעי הברית, וניתח את תוכנה ולשונה, וגם הביא ראיות לקביעת

זמנה בתקופת הבית השני. כן השווה המרצה את הנוסח של פרק מ' בספר ישעיהו לזה שבגווילים והצביע על שינויי הנוסח הקלים המבהירים מקומות סתומים בנוסח המסורתי. ההרצאה הודגמה בתמונות־אור מרובות.

ד"ר ב. מייזלר סקר את עונת החפירות הראשונה בתל קסילה על גדות הירקון. המרצה תיאר, בלוי תכניות ותמונות אור, את השרידים שנחשפו מהתקופות השונות, והתעכב במיוחד על שרידי הבנין הישראלי מהמאה ה' לפסה"ג, וכמו כן על האוסטרקאות נושאי הכתובות העבריות, שנמצאו במקום לפני החפירה. המרצה הביע השערה, שבמקום זה היה נמל עתיק לייצוא ויבוא (פרטים נוספים ר' בע"ע 8—17). בסוף דבריו הודה לעיריית תל־אביב ולראש העיר, מר י. רוקח, שסיפק את האמצעים לחפירות, ועל ידי כך איפשר את התגלית המעניינת הזאת.

לאחר ההרצאות נעל פרופ' מ. שובה את הכינוס באמרו: רבותי, גמרנו את התכנית בשלמותה. התחלנו בברכות ונסיים בברכות. האלוף יגאל ידין, שלא יכול היה לבוא לכינוס ולהרצות על הדרכים לירושלים מפאת מחלה, שולח את איחוליו הלבביים להצלחת הכינוס ומוסיף, כי אהבת ירושלים היא אחת הדרכים לירושלים. שר העבודה והבינוי, מר מרדכי בנטוב, כותב לנו: "לרגל מחלה פתאומית נמנע ממני התענוג להשתתף אישית בכינוסכם החשוב והמעניין. בפעול הנשק נדמות המוזות, אך לא החופרים. במעמקי האדמה הנכם מוצאים אפקים חדשים, שרשי צמיחת האומה, ומשחילים חוט הדורות. מחורבות, שברי כלים ופירורי העבר הנעלם הנכם דולים את רוחו הנצחי של האדם, שהוא היחידי המנצה את הזמן. אין לך מדע יותר אוניברסאלי בתוכנו מהארכיאולוגיה, כי אף שהיא נצמדת למקום ולפרט, הריהי מגלה את הצירוף הכביר של דורות, עמים וציביליזציות במצעד האנושות. בזמננו, שלב הבריות נתון לחיי השעה וענייני הרגע, טוב ללמוד מהארכיאולוגים את צניעות הפרספקטיבה ההיסטורית. אתם שריכותם עומק וידיעה, להט ומסירות, שכל עם היה מתפאר בהם, תוכלו להיות במעשיכם למורים ולמדריכים. אני מקווה שתעזרו להעתיק את מבטו של הדור הצעיר מברק החרב ליסודות של המדע".

התעסקנו בכינוס בימים ההם ובזמן הזה. זה היה כינוס השילובים: שילוב של מה שקורה היום ומה שקרה בעבר הקדום, מימי המלכים ועד ישיבת האו"ם בפאריס, מימי דוד המלך ועד המושל הצבאי יוסף. כל מה שקורה היום לנו הוא היסטוריה במשמעות העליונה של דיבור זה. ההיס-

טוריה האקטואלית היא ההיסטוריה היום. ראיתם את ירושלים בעבר וכפי שהיא עכשו, כיצד סוללים כבישים אליה, איך מביאים מים, איך היו חיים בה חיי רוח בתקופה הישראלית וכיצד מנהלים אותה אז והיום. שילוב אחר התבלט כשראינו את הספר העברי בתוך "המגילות הגנוזות" מהתקופה ההלניסטית, ועל ידם את הספר העברי שקם לתחייה בצורתו היפה ביותר בתערוכת מוסד ביאליק. גם כאן השתלבו עבר והווה. שמתם לב שבתוכנית שלנו לא ניתן מקום לצבא ולמלחמה. לקרב ולהגנה. אולי ישמש כינוס זה כעין הקדמה לשלום שיבוא במהרה על ירושלים ומדינת ישראל. שילוב אחר מעניין הוא שנתגלה לפנינו בחפירות תל קסילה, על גדות הירקון, עיר עברית מימי המלכים על יד העיר החדשה תל-אביב. התקופה הערבית תפסה מקום מיוחד בתוך כינוס זה, שלא כרגיל.

ישבו אתנו שרי ישראל ומושלים, מושגים שנעלמו מן ההיסטוריה היהודית במשך שנות הגלות. העם הקם לתחייה שואב את כוחו מתוך עברו, מתוך אותה הקרקע שהיה חי עליה ומתוך מה שטמון בה, מתוך הקרקע שהוא חורש אותה וכובש אותה גם יחד. איני יכול לסיים מבלי לברך ולהודות לכל אלה מילדינו, הבחורים והבחורות, היושבים במשלטים, בטאנקים ובאווירונים, אשר בדמם ובגופם איפשרו לנו לשבת כאן בשלום ובנחת וללמוד תורה. אני נועל את הכינוס בברכה:

להתראות בירושלים הבירה של מדינת ישראל!

מוסד ביאליק ערך במסגרת הכינוס תערוכת ספרים שלו בחקר הארץ ותולדות ישראל בגימנסיה העברית ברחביה. מר מ. גורדון, מנהל מוסד ביאליק, הסביר את תוכנית פעולתו של המוסד בשטח הארכיאולוגיה וההיסטוריה הישראלית. תנובת המוסד בענפי המחקר הנ"ל מגעת עד עכשיו כדי ארבעים ספר. התערוכה סודרה מדורות מדורות. מדור מיוחד הוקדש לאנציקלופדיה המקראית. כן הודגם חומר עיטורי לכמה ספרים. עניין מיוחד עוררו מוצגי המגילות הגנוזות. הוצגו שלושה קטעים במקורם בצירוף הספרות. בימ"ס "אוניברסיטאס" ערך לכבוד הכינוס באחד האולמות שב-גימנסיה תערוכת מפות עתיקות וספרים לוועזיים בארכיאולוגיה.

מסיבות המצב לא התקיים הטיול להתיישבות החדשה בפרוזדור, ובמקומו הדרוך ד"ר ז. וילנאי טיול בשטח הקרבות בעיר. בזמן הכינוס סידרה עיריית ירושלים קבלת-פנים חגיגית למשתתפים

בקפה "רחביה".